

KOKKUVÕTTES ERI SÕNALIIKIDE VAHEL

CARL ERIC SIMMUL

Annotatsioon. Artikkel käsitleb keelendi *kokkuvõttes* kasutuse põhjal nelja sõnaliigi, nimi-, tegu-, kaas- ja määrsõna funktsionaalseid kokkupuutealasid ja võimalikke ajaloolisi sõnaliikidevahelisi sildkontekste. Tegevusele viitava ühendverbi *kokku võtma des*-vormi ja selle tegevuse tulemusele viitava nimisõna *kokkuvõte* seesütlevavormi vormiline kokkulangemine ja funktsionaalsed ühisjooned teevad kaas- ja määrsõna päritolu kindlaksmääramise keeruliseks. Artikkel võrdleb keelendi *kokkuvõttes* määr- ja kaassõnalist funktsiooni nimisõna- ja tegusõnavormi omaga. Eri sõnaliikide kohaste funktsioonide võrdlus ja nendevaheliste seoste otsimine juhindub keelendi mõistelisest tähendusest ehk kokkuvõtmissündmuse komponentidest ning peab silmas nimi- ja tegusõna juurest kaas- ja määrsõna juurde viivaid tähenduse taandumise võimalikke teid. Kaas- ja määrsõna grammatiseerunud funktsioonid on käsitletavad nimisõna- ja tegusõnavormi taandunud mõistelise tähenduse põhjal. Võrdlemisi spetsiifiline, tulemuste käsitlemisele spetsialiseerunud kaassõnaline kasutus on kujunenud nimisõnavormi põhjal ning määrsõna tunduvalt avaramal kasutuslal on eristatavad ühelt poolt konversatsioonilise *des*-vormi põhjal kujunenud ja teiselt poolt nimi- või kaassõna põhjal kujuneda võinud funktsioonid.

Võtmesõnad: eesti keel, süntaks, morfosüntaks, sõnaliigid, sõnatähendus, grammatiseerumine, leksikaliseerumine

1. Sissejuhatus

Keelendit *kokkuvõttes* kasutatakse eesti kirjakeeles kokku ja lahku kirjutatud kujul nelja sõnaliigi kohaselt: nimisõna (*lühikeses kokkuvõttes*), tegusõna (*eelnevat kokku võttes*), kaassõna (*kahe sõidu kokkuvõttes*) ja määrsõnana (*kokkuvõttes läks hästi*). Keelend *kokkuvõttes* pakub muutuvate ja muutumatute sõnade seostesse ainulaadset sissevaadet: eesti keelest on raske leida teist keelendit, mille puhul need neli sõnaliiki samaviisi kokku puutuks. Artikkel kirjeldab keelendi tähenduse, kokkuvõtmissündmuse

põhjal sõnaliikide kokkupuutealasid ja käsitleb osa neist võimalike grammatiseerumisteedena.

Õigekeelsussõnaraamat (ÕS 2013) ja seletav sõnaraamat (EKSS) esitavad nimisõna *kokkuvõte*, kuid sellist määr- ega kaassõna nagu *kokkuvõttes* pole esile toodud. Küll on nimisõna artiklis teiste hulgas näide, kus seesütlevakujulist vormi *kokkuvõttes* kasutatakse määrsõnana: „Kokkuvõttes läks kõik hästi (*üldiselt*).“ (ÕS 2013) Seletavas sõnaraamatus näitlikustab nimisõna ka kaassõnaline kasutus: „Meie sportlane oli kahe sõidu kokkuvõttes kolmas.“ (EKSS) Sõnaraamatud ei märgi, et niisugused kasutused võiksid olla midagi muud kui nimisõnavormid. Siin kirjutises käsitletakse aga määr- ja kaassõna omaette kasutusjuhtudena ning nende ja nimisõnavormi kõrvale seatakse ka *des*-vorm *kokkuvõttes*, et otsida vastust nelja keelendit hõlmavale uurimisprobleemile: kuidas on võinud kujuneda keelendi *kokkuvõttes* määr- ja kaassõnaline kasutusviis ning missugust osa on kujunemisloos täitnud nimisõna- ja tegusõnavorm? Kuigi sõnaraamatute põhjal jääb mulje, et kaas- ja määrsõnalist kasutust seostatakse funktsiooni ja ajaloo poolest nimisõnaga, juhib siinne kirjutis tähelepanu sellele, et vähemasti määrsõnast pole *des*-vorm funktsionaalselt sugugi kaugemal ega ole ka selle ajaloolise lähtekategooriana vähem tõenäoline.

Kirjutis põhineb kvalitatiivsel korpusuuringul. Võrreldakse keelendi *kokkuvõttes* eri sõnaliikide kohaste kasutusjuhtude tähenduslikke ja morfosüntaktilisi jooni ning otsitakse nende põhjal nimetatud juhtude ühiseid kontekste. Tänapäevast ühisosa võib omakorda käsitada ajaloolise ühelt funktsioonilt teisele ülemineku võimalusena. Töös esitatud näited pärinevad eestikeelsest veebilehtede korpusest etTenTen, eesti kirjakeele korpusest (KK) ja vana kirjakeele korpusest (VAKK). Mõni harvema nähtuse näide on leitud Google'i otsimootori abil, mispuhul on näite järel esitatud veebiaadress.

2. Sõnavormide esmaesinemused

Eesti keele korpusetes leiduvast keeleainesest ei piisa vaatlusaluste sõnavormide vanuse ja ajalooliste seoste kindlakstegemiseks. Siiski võib *des*-vormi nimisõnavormist vanemaks pidada, kuna esimene on verbi ja teine sellesama verbi tuletise muutevorm. Nimisõna *kokkuvõte* esimene teadaolev ülestähendus pärineb Ferdinand Johann Wiedemanni sõnaraamatust ning määr- ja kaassõnaline kasutus on tõenäoliselt kujunenud

XIX sajandi teisel poolel või XX sajandi algul. Korpuste kõige vanem *des*-vorm *kokku võttes* (näide 1) on pärit Andres Saali 1885. aasta jutustusest. Korpuste kõige vanem (kokku kirjutatud) määrsõnaline kasutus pärineb 1939. aastal avaldatud tekstist (näide 2) ja kaassõnaline kasutus 1950. aastate ajakirjandustekstist (näide 3). Kõige vanema seesütlevalse nimisõnavormi *kokkuvõttes* olen leidnud alles 1980. aastate ajakirjandustekstist, kus see esineb liitsõna põhiosana (näide 4).

- (1) **Kõik jõudu kokku võttes** sõudsiwad sõbrad kalda poole ning saiwad enne kose pääle jõudmist ka õnnelikult kaldasse. (VAKK, Saal 1885)
- (2) Ja **kokkuvõttes** tegi nende mängki oma südantsalvava iluga kuidagi kurvaks. (KK)
- (3) **Viie etapi kokkuvõttes** asus suursõidu liidri kohale P. Davidjan („Dünamo“). (KK)
- (4) **Süüdistuskokkuvõttes** märgitakse, et vandenõu organiseerijaks oli Kehar Singh. (KK)

3. Keelendite grammatilisus

Üks keelendi *kokkuvõttes* kasutuses varieeruvaid nähtusi on grammatilisus. Peter Harderi ja Kasper Boye (2011: 60) määratluse järgi on grammatilisus diskursiivne teisejärgulisus: grammatiline keelend talitleb teise keelendi tagaplaanil, väljendades teise tähenduse suhtes kõrvalist tähendust. Määrja kaassõna *kokkuvõttes* on kujunenud täistähendusliku nimisõna- või tegusõnavormi uues, teisejärgulises funktsioonis kasutamise tulemusel.

Osa täistähendusliku keelendi põhjal kujunenud täistähenduseta keelendeid on käsitatavad pigem pragmaatilise kui grammatilisena ning nende kujunemist võib käsitleda pragmatiseerumisena. Eelkõige puudutab see keelendeid, mida nimetatakse modaal- ja diskursusepartikliteks. Vähemalt osa funktsioonide järgi kuulub nende hulka ka määrsõna *kokkuvõttes*. Gabriele Diewald (2011: 457) on aga selgitanud, et pragmaatiliste keelendite kujunemine ei erine millegi poolest traditsioonilises mõttes grammatiliste keelendite kujunemisest. Seepärast kasutatakse keelendi *kokkuvõttes* funktsioonide kujunemise käsitlemisel (üld)terminit *grammatiseerumine*.

Kujul *kokkuvõttes* esinevate keelendite funktsionaalseid erinevusi käsitletakse semantika põhjal. See, et vaadeldavad keelendid lähtuvad

ühendverbist *kokku võtma*, annab nende tähendusele sarnase võrdlus-aluse, kokkuvõtmisündmuse, kus saab eristada nelja põhikomponenti: 1) kokkuvõtmistegevus, 2) kokkuvõtmise tegevussubjekt ehk kokkuvõtja, 3) kokkuvõtmise tegevusobjekt ehk see, mida kokku võetakse, ja 4) kokkuvõtmistulemus. Keelendi *kokkuvõttes* kasutust käsitletakse kokkuvõtmisündmuse põhjal. Alustatakse põgusa ülevaatega nimisõnavormist, seejärel käsitletakse pikemalt *des*-vormi. Seejärel tulevad vaatluse alla määr- ja kaassõna ning keelendite kokkupuutealad.

4. Nimisõna *kokkuvõte* seesütlevavorm

Kokkuvõte on ühendverbist *kokku võtma* tuletatud nimisõna. Asjaomase *e*-tuletiste malli järgi on saadud nii teo-, vahendi- kui ka tulemusnimetusi (Kasik: 272). Viimaste hulka kuulub ka nimisõna *kokkuvõte*, mis väljendab kokkuvõtmistegevuse tulemust.

EKSSis on esitatud sõna *kokkuvõte* kaks põhitähendust: 1) millegi lühike, ainult kõige tähtsamat sisaldav esitus (nt *artikli kokkuvõte*, *teose sisu lühikene kokkuvõte*) ja 2) mitmesuguste andmete või asjaolude põhjal saadud tulemus (nt *valimistulemuste kokkuvõte*, *esimese veerandaasta kokkuvõte*).

Siin töös kasutatakse veidi kohandatud jaotust: *kokkuvõte* on 1) teksti sisu kokkuvõtmise tulemus või 2) ajavahemiku sündmuste või nende tulemuste kokkuvõtmise tulemus. Esimest tähendust ilmestab näide 5.

- (5) Ei ole mõtet iga viite juurde arutelu loota .. eriti kui **lühikeses kokkuvõttes** on ka viiteid minu enda kirjutatule. (efTenTen)

Tüüpiline nimisõnafraas vormiga *kokkuvõttes* talitleb lauses kohamäärusena, viitab mõne nähtuse põhisisu sõnastamise tulemusel valminud tekstile ja väljendab info asukohta. Vaadeldud materjali põhjal otsustades kasutatakse nimisõnavormi tunduvalt vähem kui samasuguse kujuga *des*-vormi, määr- ja kaassõna.

5. Tegusõna *kokku võtma des*-vorm

Ühendverb *kokku võtma* viitab millegi kompleksse koondamisele osade ühendamise teel. EKSS eristab ühendverbi kolme põhitähendust (millest ühel on kaks alltähendust):

- 1) kedagi või midagi ühte rühma või kohta kokku koguma (nt *mehi, kompe kokku võtma*).

Selle rühma all on eraldi esile toodud jõu- ja energiavarude koondamisele viitav kujundlik alltähendus (nt *jõudu, julgust kokku võtma*, vt näide 1) ja kokkuarvutamise, liitmise alltähendus (*arveid, sissetulekuid ja väljaminekuid kokku võtma*);

- 2) kõige tähtsamat lühidalt sõnastama (nt *oma seisukohti, muljeid, aastat kokku võtma*);
- 3) end pingutama (*end, ennast kokku võtma*).

des-vormi kasutatakse kõigis ühendverbi *kokku võtma* tähendustes, kuid võrdluses nimi-, määr- ja kaassõnaga väärivad lähemat vaatlust ainult kaks: teine põhitähendus 'sõnastama' ja esimese põhitähenduse teine alltähendus 'kokku arvutama'. Sõnastava kokkuvõtmise puhul (näide 6) öeldakse midagi nähtuse kui terviku põhjal. Arvutava kokkuvõtmise puhul (näide 7) liidetakse kokku mitu väärtust või tegurit.

- (6) **Olümpiahooaega kokku võttes** tõdes Tamm, et sportlaste tulemused määravad edukuse. (KK)
- (7) **Kõhklejate pigem jaatavaid hoiakuid ning kindlalt jah-ütlejate häälid kokku võttes** prognoosib Faktum, et rahvahääletuse tulemuseks on 72-78 protsendine toetus EL-iga liitumisele. (etTenTen)

des-vorm on käändeline verbivorm ja *des*-tarind talitleb lauses määrusliku konstruktsioonina: seeläbi vastab *des*-tarind tüpoloogilisele konverbitarindi kategooriale (vt nt Haspelmath 1995: 3; Ylikoski 2003: 222). Konverbitarindile omaselt on *des*-tarindil mitut laadi määruslikke tähendusi, misjuures konkreetse tarindi vahetõde põhilausega selgub konteksti põhjal (vt Uuspõld 1966: 175–177; Erelt 2014: 215–219). Näites 6 esineval *des*-tarindil on ajatähendus. Tarindit parafraseerib nt ajalause *Kui ta olümpiahooaega kokku võttis, siis tõdes ..* Tarind näites 7 sarnaneb eelmisega, kuid arvutava kokkuvõtmise puhul tõuseb selgemalt esile vahendi tähendus: n-õ arvutustehet kujutav *des*-tarind seostub tehte vastust väljendava põhilausega nagu vahend tulemusega.

Konverbitarindi kategooriale omaselt esineb kaht tüüpi *des*-tarindeid: ühetegevussubjekt on tarindis väljendatud, eksplitsiitne, ja teiste oma väljendamata, implitsiitne (vt Haspelmath 1995: 10; Plado 2015: 315). Vormiga *kokku võttes des*-tarindite tegevussubjekt on implitsiitne ning ühtib näidetes 6-7 põhilause tegevus- ja grammatilise subjektiga,

mis ongi *des*-tarindile omane (täpsemalt nt Uuspõld 1966: 84–85; Plado 2015).

Näidetes 5–7 esinevad määr- ja kaassõna *kokkuvõttes* lähtekategooriana kaalumist väärivad keelendid oma tüüpilisel kujul. Selliseid vorme on keeruline määr- ja kaassõnaga üheti seostada. Järgmisena tulevad vaatluse alla vähem tüüpilised – grammatilisemad *des*-tarindid, mil on määrsõnaga rohkem ühist. Märkata võib seaduspära, et keelendite sarnasus kasvab sedamööda, kuidas nõrgeneb *des*-vormi seos argumentstruktuuri, tegevussubjekti ja tegevusobjektiga.

6. *des*-vormist määrsõna poole

Kui näidetes 6–7 esitatud *des*-tarindite tegevussubjekt ühtib põhilause omaga, siis järgmiste vaadeldavate tarindite tegevussubjektina kerkib esile kõneleja või üldisik. Näites 8 on *des*-tarindi tegevussubjekt kõneleja ja kirjutaja ühes isikus. Näites 9 on tarindi tegevussubjektina mõistetatud *des*-tarindi põhilause refereeritud autor *Kallas*.

- (8) **Esimest setti kiiresti kokku võttes** hakkab esmapilgul silma Kanepi kindlus oma servil. (etTenTen)
- (9) Nüüd ütleb Kallas, et **kõiki valitsussektori kulutusi (kaasa arvatud sotsiaalkulud) kokku võttes** on juba juuni lõpuks puudu koguni 2,5 miljardit. (etTenTen)

des-vormi seos kõneleja ja üldisikuga ei piirdu vormiga *kokku võttes*. Näiteks selsamal *võttes*-vormil esineb selline seos koos mitme teise laiendiga: *arvesse võttes, midagi aluseks võttes, millegi järgi võttes, eraldi võttes, üldiselt võttes; mõistusega, loogiliselt, objektiivselt, ratsionaalselt jne võttes*. Niisuguste tarindite abil suhestatakse põhilause sisu kõneleja tegevuse või hoiakuga. Helen Plado (2010: 259) on nimetanud nende tarinditega (muu seas) samasugust funktsiooni täitvaid *da*-infinitiivse öeldisverbiga tingimuslauseid *konversatsiooniliseks*. See määratlus sobib ka vaadeldavatele *des*-tarinditele.

Ka konversatsiooniline *des*-tarind seostub põhilausega nagu tegevus tulemusega: näites 8 väljendab põhilause esimese seti sõnastava kokkuvõtmise ja näites 9 kulutuste kokkuarvutamise tulemust. Selle semantilise seose varal pakub konversatsiooniline tarind vastuvõtjale pragmaatilist sissejuhatust põhilause sisusse. Suhtlustasandile viitav konversatsiooniline

tarind asub põhilausest funktsionaalselt kaugemal, on diskursiivselt teisejärgulisem ja ühtlasi grammatilisem (vt ptk 3) kui põhilausega sama-subjektiline tarind. Peale seose tegevussubjektiga erineb osa *kokku võttes*-tarindeid tüüpjuhust ka tegevusobjektiga seostumise poolest. Kui kõiki seni vaadeldud tegevusobjekte väljendab *des*-vormi laiendav objekt, siis järgmisena vaadeldavate konversatsiooniliste tarindite tegevusobjektid on implitsiitsed, mõistetavad konteksti põhjal.

(10) **Väga lühidalt kokku võttes** on NATOga ühinemist vaja, et osaleda Alliansi kollektiivkaitsesstruktuuris. (etTenTen)

(11) Peale palga pakutakse töökohavahetajatele ka muid materiaalseid hüvesid, mis **kokku võttes** annavad päris arvestatava palgalisa. (etTenTen)

Näites 10 võib sõnastavale kokkuvõtmisele viitava *des*-tarindi tegevusobjekti mõista nii varasema konteksti kui ka põhilause põhjal. Näites 11 esitatud *des*-tarindis arvutatakse kokku *materiaalseid hüvesid*, millele viitab viimati põhilause subjekt *mis*. Näidetes 10–11 esinevate tarindite kokkuvõtmisündmus oleneb tervenisti kõneolukorrast: tegevussubjekt on konversatsiooniline, tegevusobjekt on mõistetav konteksti põhjal, kokkuvõtmistulemust väljendab põhilause.

Näidetes 8–11 esinevate *des*-vormide seost argumentidega pole vormistatud. Määrsõna juurde on siit väike samm. Allpool tulevad vaatlusele kontekstid, kus määrsõna *kokkuvõttes* on käsitatav implitsiitse tegevusobjektiga konversatsioonilise *des*-tarindi järgmise astmena, mis on kaotanud tegevuslikkuse ja seose argumentidega.

7. *des*-vormi ja määrsõna kokkupuuteala

des-vormi ja määrsõna kokkupuutepinna toovad ilmekalt esile eesti kirja-keele korpuse esimesed *kokku võttes* -vormid. Korpuse kolmest 1950. aastate eelsest vormist väärib tähelepanu üks, mis pärineb 1900. aastate ilukirjandusest (näide 12).

(12) Kohe esimene mõte käis jälle käsikirja peale, aga nüüd oli minu mõistuse ees see asi juba märksa selgem ja ma võisin **kokku võttes** ühe otsuse teha. (KK)

Näites 12 esinev keelend *kokku võttes* on kirjutatud lahku, kuid selles kontekstis ei kerki esile *des*-vormi implitsiitset tegevusobjekti. Vormi kõige tõenäolisem tõlgendus näib määrsõnaline: seega oleks tegu vanima

näitega määrsõnast *kokkuvõttes*. *des*-vormi ja määrsõna seosele osutab ühine kontekst, mille toovad esile kolm 1950. aastate ajakirjandustekstides esinevat lahku kirjutatud vormi (näited 13–15).

(13) Need on **kokku võttes** tallinlaste eelseisvad ülesanded .. (KK)

(14) **Kokku võttes**, käsitletud teos on suurel määral ebaõnnestunud ega täida täielikult oma ülesannet .. (KK)

(15) Selline on **kokku võttes** Valentin Katajevi jutustuse „Mina, töörahva poeg“ sündmustekäik. (KK)

Näidetes 13–15 esinevaid keelendeid saab tõlgendada nii tegevust väljendava *des*-vormina kui ka mittetegevusliku määrsõnana. Mõlemat tõlgendust võimaldav kontekst peab vastama mõnele tingimusele. Vormil *kokku võttes* pole laiendeid: määrsõnal ei saa neid olla, *des*-vormil ei pea olema. *des*-tarindi kohase tõlgenduse korral saab implitsitse tegevusobjektina tõlgendada kontekstis kõneks olevat teemat. Näites 13 on sellena tõlgendatav nimisõna fraas *tallinlaste eelseisvad ülesanded*, näites 14 eespool räägitu, näites 15 alusena talitlev nimisõna fraas peasõnaga *sündmustekäik*. Seos tegevussubjektiga on vormide tegevusliku tõlgenduse korral konversatsiooniline, määrsõnalise tõlgenduse korral see aga puudub.

Vormi *kokku võttes des*-tarindi ja määrsõna kohane tõlgendus erinevad tähenduse poolest. *des*-tarind toob esile kokkuvõtmise kui konversatsioonilise sõnastamistegevuse, määrsõna fookus on aga ahenenud laiendatava lause iseloomustamisele: lause käsitleb teemat kokkuvõtlikult, st üldistavalt. *des*-tarindis väljenduva dünaamilise tegevuse asemel väljendab staatilisem määrsõna teemakäsitluse omadust.

Näidetes 13–15 esile tulev kontekst ilmestab võimalikku reanalüüsikohta, kus *kokkuvõttes* on võinud väljuda tegusõna paradigmat ja määrsõnastuda. Sel juhul oleks määrsõna tekkinud nii, et taandus *des*-vormi *kokku võttes* tõlgenduslik side tegevussubjekti, tegevusobjekti ja ühtlasi kokkuvõtmise kui tegevusega. Niisugusel kujunemiskäigul on ühisjooni Ellen Uuspõllu (2001) käsitletud *alates*- ja *võrreldes*-vormide kaassõnastumisega: subjektiseose kaotanud *des*-vormid hakkavad tegevuse asemel väljendama suhet. Seejuures on keelendite vahel kaas- ja määrsõna kohased erinevused: kui laiendi säilitanud *alates* ja *võrreldes*-vormid seostavad omavahel laiendit ja laiendatavat keelendit, siis laienditeta *kokkuvõttes* seostub süntaktiliselt ainult ühe, laiendatava keelendiga.

Laienditeta konversatsioonilise *des*-vormi kasutus kontekstides on tänapäeval rööpse võimalusena kasutatav ka määrsõna. Näidetes 16-17 on konversatsiooniline *des*-vorm tegevusliku tõlgenduse korral põhilausega samasubjektiline, mis aga ei tähenda, et *kokkuvõttes* ei võiks esineda määrsõnana. Vormi laiendav viisimäärus – nagu näites 18 – tõstab aga esile tegevusliku tõlgenduse, hoolimata pigem määrsõnaga seotud kokkukirjutusest.

- (16) **Kokku võttes** tuleb nentida, et enne majandusaasta aruande analüüsi ei saa laululava linnalt raha juurde. (etTenTen)
- (17) **Kokkuvõttes** tuleb tõdeda, et Dreyeri näol oli tegemist äärmiselt toimeka ja mitmekülgsete huvidega inimesega. (etTenTen)
- (18) Kõik see tähendab **lühidalt kokkuvõttes** üht – palgaarmee pooldajad, eeldusel, et nad on teema endale enam-vähem selgeks teinud, kuulutavad valjult ja varjamatult .. (etTenTen)
- (19) Kui linnatihane kasvatabki üles vähem poegi kui metsatihane, siis õnnestub tal ehk pesitseda rohkem kordi. **Kokku võttes** võib tema järglaste arv olla suurem. (etTenTen)

Kui seni esitatud näited *des*-vormi ja määrsõna ühise konteksti kohta vastavad sagedamini esineva sõnastava kokkuvõtmise tüübile, siis näide 19 ilmestab n-ö kokkuarvutatavat ühiskonteksti. *des*-tarindina tõlgendades viitab keelend eelnevast kontekstist tulenevate tegurite kokkuarvutamisele ja põhilause selle tulemusele. Määrsõnalise tõlgenduse korral on kokkuarvutaja roll taandunud ning laiendatav lause ei tõlgu enam tegurite kokkuarvutamise tulemusena, vaid nende eneste kombineerumise või koosmõju tulemusena.

8. Määrsõna *kokkuvõttes*

Praeguseks on määrsõna levinud mitmesugusesse konteksti, kuid ühisjooned konversatsioonilise *des*-tarindiga on siiski olemas. Tänu funktsiooni sarnasusele sobib *des*-tarind määrsõna funktsiooni kirjeldamise aluseks. Näidetes 20–24 on mõni määrsõna kasutusviis, mispuhul võib täheldada rohkem või vähem taandunud seoseid kokkuvõtmisündmuse komponentidega. Üldiselt võib esitada järjekorra: seose kokkuvõttjaga on määrsõna kaotanud; seos kokku võetavaga varieerub tugevuse poolest; kõige tugevam on seos kokkuvõtmise tulemusega, mida väljendab määrsõna laiendatav keelend.

- (20) Lavastaja on **kokkuvõttes** üks donjuan, kes armastab vallutada uut materjali. (etTenTen)
- (21) Kui aga teha väike sissemakse ja valida pikem periood, läheb ost **kokkuvõttes** palju kallimaks. (etTenTen)
- (22) **Kokkuvõttes** tuli album välja alles 1990. aastal. (etTenTen)
- (23) Paralepas läinud pühapäeval peetud 3. rattakrossil oli Andrus Tammistus finišis küll parim läänlane, kuid jäi **kokkuvõttes** teiseks tallinlase Igor Tarassovi järel. (etTenTen)
- (24) Loodan, et jäate õhtuga **kokkuvõttes** siiski rahule. (etTenTen)

Näidetes 20-21 on täheldada konversatsioonilise kokkuvõtmissündmuse põhja: lause näites 20 kujutab endast lavastaja elukutse sõnastava kokkuvõtmise tulemust. Näide 21 põhineb aga arvataval kokkuvõtmisel: põhilause väljendab tingimuslause osalause (kui tegevusobjektide) kombineerimise tulemust.

Näidetes 22–24 on seos konversatsioonilise kokkuvõtmissündmusega nõrgem. Näites 22 väljendab määrsõna *kokkuvõttes* sisaldav lause eespool mainitud tegurite tagajärge ning näites 23 läänlaste ja mujalt pärit võistlejate koosarvestamise tulemust. Näites 24 esitatud lause on lähemal sõnastavale kokkuvõtmisele. Erinevalt konversatsioonilisest *des*-tarindist ei väljenda määrsõna *kokkuvõttes* aga mitte kõneleja, vaid lause semantilise kogeja (mitmuse teise isiku) vaatekohta.

Määrsõna kasutuses saab eristada kaht, sõnastaval ja arvataval kokkuvõtmisel põhinevat joont. Sõnastava kokkuvõtmise tulemusest on määrsõna puhul saanud üldistus: määrsõna laiendab teema või nähtuse üldistust. Arvataval kokkuvõtmisel põhinev määrsõna osutab tulemuslikkusele.

Tänapäeva kasutuste põhjal ei hakka aga silma määrsõna ja samakujulise nimisõnavormi vahelisi sildkontekste. Peamiseks põhjuseks võib pidada seda, et nimisõnavormi kasutatakse kitsas, üksnes teksti tähenduses. Kuigi määrsõnalise ja nimisõnalise kasutuse vahel pole märgata vahet kokkupuuteala ega võimalikku otsest üleminekuala, on mõlema sõnaliigi puhul näha ühisosa keelendi kaassõnalise kasutusega, mis tuleb vaatluse alla järgmisena.

9. Kaassõna kokkuvõttes

Kaassõna *kokkuvõttes* täidab ühest küljest üsna kitsast funktsiooni. Teisest küljest asub see keelendi *kokkuvõttes* funktsionaalses keskmes: sel on arvestatav kokkupuutepind nimisõna, tegusõna ja määrsõnaga.

Kaassõna *kokkuvõttes* seostab sündmusi ja ajavahemikke nende sisuga, enamasti tulemustega. Sündmusi ja ajavahemikke väljendavad kaassõna laiendid ning nende sisu kajastab kaassõnatarindiga lause. Kaassõna *kokkuvõttes* abil väljendatava konteksti moodustavad mitu ühesugust üksust (näide 25) või ka ainult üks kompleksne üksus (näide 26). Nagu kaassõnade puhul üldiselt, ei esine kaassõnal *kokkuvõttes* omadussõnalisi ega muid modifitseerivaid laiendeid (vt Veismann, Erelt 2017).

(25) Ta edestas suurslaalomis **kahe sõidu kokkuvõttes** prantslast Frederic Covilid 0,13 sekundiga. (KK)

(26) **Esimese kvartali kokkuvõttes** tehti Tallinnas korteritega tehinguid 1297 ja keskmiseks hinnaks kujunes 13 646 krooni ruutmeetri kohta. (etTenTen)

Samamoodi nagu arvatavale kokkuvõtmisele viitav *des*-tarind talitleb kaassõnatarind määrusena tulemusi käsitlevas lauses. Sealjuures on tarindite vahel põhimõtteline erinevus: kui *des*-tarindi põhilause väljendab tarindi tegevusobjektide *kokkuvõtmise* tulemust, siis kaassõnatarindiga lause väljendab *laiendite* – ajavahemike ja sündmuste – endi tulemust. Sisuline seos valitseb kaassõnatarindi laiendite (kui ajavahemiku või sündmuse) ja ülejäänud lause (kui tulemuse) vahel ning kaassõna *kokkuvõttes* funktsioon on selle seose väljendamine.

Kaassõna *kokkuvõttes* funktsioneerib teiste tähenduste, sündmuse ja tulemuse vahel ja tagaplaanil. Ühtlasi täidab kaassõna grammatilistele keelenditele tunnuslikku funktsiooni: suhestada laiendatavat keelendit millegi muuga (vt Diewald 2011: 454). Kaassõna *kokkuvõttes* suhestab sündmust ajavahemikuga või tulemust sündmusega.

Nagu eespool (ptk 4) mainitud, on nimisõnavorm *kokkuvõttes* kasutusel kahes kitsas, 1) tekstide ja 2) sündmuste-ajavahemike kokkuvõtmise tulemuse tähenduses. Viimane on käsitatav kaassõna *kokkuvõttes* lähtekonstruksioonina. Nimi- ja kaassõna vahekorda aitavad selgitada näited 27-28.

(27) **Aastakokkuvõttes** on välja toodud juhtkonna efektiivne tegutsemine ja optimistlik meelelaad. (sysadminnid.tumblr.com)

- (28) Terve Nord Pooli süsteemihind oli eelmise aasta viimasel kuul 31,79 eurot ning **aasta kokkuvõttes** 26,91 eurot megavatt-tunnist. (majandus24.postimees.ee)

Näide 27 sisaldab nimisõna seesütleavormi, mis viitab ajavahemiku sündmusi ja tulemusi käsitlevale tekstile. Näide 28 ilmestab nimisõnavormist tunduvalt sagedamat kaassõnatarindit, mispuhul *kokkuvõttes* ei osuta enam iseseisvale nähtusele (tekstile). Kaassõnatarindi funktsionaalne fookus on nihkunud laiendi abil väljendatud ajavahemikule ja selle seosele laiendatavas lauses väljendatud tulemusega.

Sõnavormi *kokkuvõttes* kaassõnastumist võib pidada süntaktiliselt tingituks (vt Kasik 2015: 408): määrusena talitlev seesütleavorm on saanud grammatilisema (teisejärgulisema) tähenduse. Nimisõna käänevormi leksikaliseerumine ongi kaassõnade põhiline tekkeviis (Karelson 2005: 63; Kasik 2015: 404).

Peale nimisõna on kaassõnal *kokkuvõttes* kokkupuutepind ka määr sõnaga, seda ilmestavad näited 29–32.

- (29) Kuigi tehingute arv on oluliselt langenud, ei avaldanud see **aasta kokkuvõttes** märkimisväärset mõju keskmisele tehingu väärtusele. (etTenTen)
- (30) **Kokkuvõttes** tõusis veetariif 2001-2005 esialgu fikseeritud 30% asemel vaid 16,2% võrra. (etTenTen)
- (31) Tartu Ülikooli peatreeneri Indrek Visnapuu sõnul näitab venelaste tugevust nende Euro-Challenge võit Samara üle **kahe mängu kokkuvõttes**. (etTenTen)
- (32) Laupäevases kohtumises näitas meeskond väga head minekut – juba esimene veerand võideti 15 punktiga ja **kokkuvõttes** teeniti korralik 94:66 võit. (etTenTen)

Kaas- ja määrsõna puutuvad kokku lausetes, kus käsitletakse mingi aja jooksul toimunud sündmusi (näited 29-30) või nende tulemusi (näited 31-32). Kaassõnatarindis (näited 29, 31) toob tulemuste ajalise konteksti esile laiend. Määrsõna (näited 30, 32) ajalisele kontekstile ei viita, vaid toonitab lihtsalt, et lausung väljendab tulemust. See, mille tulemusena on tegu, võib selguda lausekonteksti (näide 30) või asjatundmise (näide 32) põhjal.

Funktsionaalne kokkupuude kaassõnatarindiga tõstab (*des*-vormist kujunemise kõrval) esile veel kaks määrsõna kujunemise võimalust: see on võinud kujuneda kaassõnatarindi või nimisõnafraasi põhjal.

Kaassõnatarindi põhjal oleks määrsõna kujunenud kontekstist selgivate laiendite ärajäämise kaudu, n-ö elliptilise kaassõnafaasina (vt Veismann, Erelt 2017). Nimisõnafaasi põhjal kujunenud määrsõna oleks aga erinevalt kaassõnatarindist kujunenud ilma kokku võetud nähtusele osutava täiendita nimisõnavormi põhjal. Sama sõnavormi talitlemine koos nimisõnaga kaassõnana ja ilma nimisõnata määrsõnana pole eesti keeles ebatavaline (vt nt Habicht 2000: 22; Karelson 2005: 62; Veismann, Erelt 2017).

Tänapäeval aga ei näi nimisõnavormi ja määrsõna *kokkuvõttes* vahel olevat funktsionaalset kokkupuutepinda. Sündmuste või ajavahemike kokkuvõtmise tulemusel tähenduses esinevatel harvadel nimisõnavormidel on alati sündmusele viitav täiend, mis on enamasti vormiga *kokkuvõttes* kokku kirjutatud (nagu näidetes 4 ja 28). Keelendi *kokkuvõttes* tänapäevase kasutuse põhjal on seega näha kaassõna ja nimisõnavormi kokkupuuteala, kuid mitte määrsõna ja nimisõnavormi kokkupuudet. Igal juhul oleks nimisõnavormi ja kaassõnatarindi põhjal kujunenud sama-sugune tulemuslikes kontekstides esinev määrsõna. Järgnevalt lähtutakse tulemuslikes kontekstides esineva määrsõna käsitlemisel funktsionaalse sarnasuse alusel kaassõnatarindist, välistamata seda, et ajalooliselt on see kujunenud nimisõnafaasi põhjal.

10. *des*-tarindi ja kaassõnatarindi põhjal tekkinud määrsõna

Määrsõna *kokkuvõttes* tekkimise selgitamiseks piisaks kas *des*- või kaassõnatarindist: emma-kumma keelendi põhjal kujunes samal viisil kasutatav määrsõna, mis liikus edaspidi ka teistsugustesse, sh teise tarindi kohastesse kontekstidesse. Üks ei välista teist: *des*-vorm ja kaassõna on võinud mõlemad määrsõnastuda.

Määrsõna *kokkuvõttes* kasutuses leidub ühisjooni kolme võimaliku lähtekeelendiga: 1) sõnastavat ja 2) arvatavat kokkuvõtmist väljendava implitsiitse tegevusobjektiga konversatsioonilise *des*-tarindi ning 3) kaassõnatarindiga. Allpool tuleb vaatlusele, kuidas kokkuvõtmisündmuse osad (tegevussubjekt, tegevusobjekt ja tulemus) esilduvad eri lähtekeelendite kohaselt kasutatud määrsõnade puhul erineval määral.

- (33) **Kokkuvõttes** võiks öelda, et underground skene on Riias nõrk. (etTen-Ten)

- (34) .. siis on sportimisega saavutatav vaimne ja kehaline vormisolek ning parem tervis vaieldamatult inimese toimetuleku ja töövõime, **kokkuvõttes** edukuse alus. (etTenTen)
- (35) Nädalavahetuse Göteborgis superfinaalturniiriga lõpule jõudnud Euroopa Noorte Korvpalliliiga U17 vanuste turniiril võitis Salva/Tartu Ülikool **kokkuvõttes** viienda koha. (etTenTen)

Konversatsiooniline *des*-tarind seab kokkuvõtja ossa kõneleja või üldisiku, kaassõnatarind kokkuvõtjat esile ei too. Määrsõna *kokkuvõttes* kasutuses saab eristada kontekste, kus kokkuvõtja kui kõnealuse teema käsitleja on esil (näide 33) või olemas (näide 34), ja kontekste, kus kokkuvõtja roll esile ei tõuse (näide 35). Kokkuvõtja on käsitlejana esil üldistavates-arutlevates jms kontekstides, tagaplaanil aga sündmuste n-ö objektiivseid tulemusi esitavates kontekstides.

Kokku võetav nähtus on implitsiitse tegevusobjektiga *des*-tarindite puhul mõistetav konteksti põhjal. Sõnastava tarindi puhul on tegevusobjekt pragmaatiliselt esilduv teema. Näites 33 oleks *des*-tarindi korral tegevusobjekt eespool öeldu või põhilause teema. Arvutava tarindi implitsiitsed tegevusobjektid on konkreetsed põhilause keelendid: näites 34 (*des*-tarindi korral) *inimese toimetuleku ja töövõime*.

Kaassõnatarindi tähendusliku struktuuri eritlemisel võib toetuda nimisõnafraasile, mille täiend viitab kokku võetud nähtusele. Nt konstruktsioonis *Võistluste kokkuvõttes on märgitud, et ..* viitab nimisõnavorm *kokkuvõttes* võistluste kokkuvõtmise tulemusle. Kuna kaassõnatarindi laiend põhineb nimisõnafraasi täiendil, võib öelda, et kaassõnatarindis on säilinud varasem kokkuvõtmistegevuse tegevusobjekt, mis ei tõlgendu aga enam tegevusobjektina.

Määrsõna *kokkuvõttes* seos tegevusobjektiga on vormilt kadunud ja võib olla ka tõlgenduslikult hääbunud. Tõlgenduslik seos oleneb kontekstist, põhiliselt sellest, kas keelendit, mida *kokkuvõttes* laiendab, saab mõista kokkuvõtmistulemusena.

Sõnastava ja arvutava konversatsioonilise *des*-tarindi puhul kajastab kokkuvõtmistulemust põhilause: keelekasutaja võtab teema oma sõnadega kokku ja selle tulemus on tema öeldu. Kaassõnatarindiga lauses kajastuv tulemus pole seevastu mõistetav mitte (kokkuvõtmis)tegevuse tulemusena, vaid sündmuse või ajavahemiku otsese n-ö objektiivse tulemusena. Lause või fraasi kujul esitatud tulemus (üld)laiendina talitlev määrsõna

kokkuvõttes võib laiendada nii millegi kokkuvõtmise tulemust (näited 33-34) kui ka sündmuse otsest tulemust (näide 35).

Määrsõna *kokkuvõttes* kasutuste seas saab eristada *des*-tarindi ja kaassõnatarindi kohaseid kasutusi. *des*-tarindile vastavates kontekstides (näited 33-34) esildub keelekasutaja kui kokkuvõtja ning määrsõna laiendatav keelend väljendab mingi teema või asjaolude mõttelise kokkuvõtmise tulemust. Kaassõnatarindile vastavas kontekstis (30, 32, 35) kokkuvõtmise tegevussubjekti ega tegevusobjekti ei esildu ning määrsõna laiendatav keelend on mõistetav sündmuse või ajavahemiku otsese tulemusena.

Määrsõna *kokkuvõttes* kahe kirjeldatud konteksti vahel on tänapäeva-ses kasutuses sujuv üleminek. Siiski on kontekstid üsna erinevad, et võtta võimalusena arvesse määrsõna kujunemise kaht juhtumit: üldistav-kokkuvõtlik *kokkuvõttes* konversatsioonilise *des*-tarindi põhjal ja tulemuslik *kokkuvõttes* kaassõnatarindi põhjal. Esimese tarindi määrsõnastumine võis toetada teise tarindi kohase määrsõna kujunemist.

Korpuste kõige vanemad määrsõna *kokkuvõttes* kasutusjuhud sarnanevad rohkem *des*- kui kaassõnatarindi kasutusega: määrsõna laiendab nähtuse üldistava kokkuvõtmise tulemust. See kehtib nii kokku (näide 2) kui ka lahku (näited 13–15) kirjutatud keelendite kohta. Ka vanus räägib kaassõnast ja nimisõnavormist vanema *des*-vormi kasuks.

Seni vaadeldu põhjal näib määrsõna *kokkuvõttes* kõige tõenäolisem lähtekeelend olevat *des*-tarind. Korpuste järgi sarnaneb määrsõna kõige vanem ja ka tänapäeval kõige sagedam üldistav funktsioon enim *des*-tarindiga. Määrsõna kasutus tulemuslikes kontekstides, kus see puutub kokku kaassõnatarindiga, on ilmselt hilisem ja harvem nähtus. Kõige suuremaks küsimuseks jääb määrsõna ajalooline vahekord nimisõnafraasiga. Nagu üheksanda peatüki lõpus märgitud, on üks nimisõnavormist määrsõnaks ülemineku võimalus kaassõnatarindi analoogia põhjal. Järgmises peatükis tuleb keelendi *lühikokkuvõttes* kaudu esile veel üks nimisõnavormi ja määrsõna kokkupuutepind ja võimalik sildkontekst.

11. Lühi-, vahe-, üld- ja lõppkokkuvõttes

Keelendit *kokkuvõttes* kasutatakse koos nelja täiendosaga: *lühi-*, *vahe-*, *üld-* ja *lõppkokkuvõttes*. Täiendosad täidavad täpsustavat (*lühi-*, *vahe-*, *üld-*) ja tugevdavat (*üld-*, *lõpp-*) funktsiooni. Komplekssemad kujud on kasutusel nimi-, kaas- ja määrsõnana ning nende funktsioonid pakuvad

sõnaliikide seostesse täiendavat sissevaadet. Täiendosaga keelendite funktsioonide kujunemisloo kindlaksmääramine on probleemne. Nende kasutusele tuleku ajaks olid eeldatavasti olemas nii kaas- kui ka määrsõna *kokkuvõttes*. Seetõttu võib täiendosaga keelendite kasutus järgida vormi *kokkuvõttes* mitmekesise kasutuse eeskuju: nt võib vormi *vahekokkuvõttes* kaassõnaline kasutus põhineda kaassõnal *kokkuvõttes*, eeldamata seda, et nimisõnavorm *vahekokkuvõttes* on omakorda grammatiseerunud.

Sõnastava-üldistava funktsiooniga keelendit *lühikokkuvõttes* kasutatakse nimi- ja määrsõnana, kuid mitte kaassõnana, mis esineb ainult tulemuslikus kontekstis. Nimisõnana viitab *lühikokkuvõttes* teksti kokkuvõtmise tulemusele, tüüpiliselt tekstile, kuid ka seisundile (näide 37). Keelendi *lühikokkuvõttes* kasutus toob esile nimi- ja määrsõna ülemineku-ala – seisundimääruse funktsiooni –, mis keelendi *kokkuvõttes* funktsioonide seas esile ei kerkinud. Seisundimääruse funktsioonis oleneb nimi- ja määrsõna vahekord sellest, kas keelend viitab nähtuse seisundivormile või käsitlemise laadile. Keelendi *lühikokkuvõttes* kasutust ilmestavad näited 36–39.

- (36) Seepärast ei pööranud ma oma ülevaates artikli sellele küljele erilist tähelepanu, nagu jääb see suhteliselt tagaplaanile ka **autori enda kirjutatud lühikokkuvõttes**. (etTenTen)
- (37) Evolutsioonilugu kõlab **rahvapärases lühikokkuvõttes** teinekord nõnda, et ahv tuli puu otsast alla ja sai inimeseks. (etTenTen)
- (38) Põgenik pöördub jälitaja poole pika kõnega, mille sisu **lühikokkuvõttes** on, et käes on aeg muutuda homo sapiensist millekski kõrgemaks. (etTenTen)
- (39) Ehk **lühikokkuvõttes** – olen stand by režiiimil. (etTenTen)

Näite 36 nimisõnavorm *lühikokkuvõttes* viitab lauses kohamäärusena talitlevale tekstile. Näite 37 nimisõnavormi kasutatakse seisundi, esinemisvormi tähenduses. *Lühikokkuvõttes* ei viita siin mitte kirja pandud tekstile, vaid evolutsiooniloo suusõnalisele esinemiskujule. Fraas on parafraeeritav mitme seisundimäärusega: .. *lühikokkuvõttena*, *lühikokkuvõtte kujul* või *vormis*.

Näite 38 keelendit *lühikokkuvõttes* saab tõlgendada kahel moel: nii *kõne sisu* esinemise kui ka esitamise vormina. Esinemisvormina on *lühikokkuvõttes* seisund, *kõne sisu* enda esinemiskuju. Sel juhul on see

seisundimääruslik nimisõnavorm ja näites 37 esineva keelendi sarnane. Esitamisevormina on *lühikokkuvõttes* tõlgendatav keekekasutaja metakeelse märkusena: ta võtab *kõne sisu* kui nähtuse komplementlause abil lühidalt kokku. Sel juhul on *lühikokkuvõttes* määrsõna. Näite 39 keelend *lühikokkuvõttes* on selgelt määrsõna (täpsemalt modaaladverb). Teemakäsitlust iseloomustava üldlaiendina asub see kõneolukorra põhitähendusest nii kaugel, et pole laiendatava lause (määruslik) liige.

Nagu eespool mainitud, viitab nimisõnavorm harilikult tekstile ja talitleb kohamäärusena. Kuigi üleminek kohamääruselt kohakäändelisele seisundimäärusele on sujuv (EKG II: 91), jääb nimisõnavormi *kokkuvõttes* kasutatavus seisundimäärusena selle töö seisukohalt lahtiseks. Küsimus on siiski oluline: seisundimäärus kujutab endast nimisõnavormi ja määrsõna *kokkuvõttes* potentsiaalset sildkonteksti (nagu näidetes 37-38).

Erinevalt keelendist *lühikokkuvõttes* seostub *vahekokkuvõttes* sündmuste ja ajavahemike (vahe)tulemustega. Seda kasutatakse peamiselt nimi- ja kaassõnana ning vähem määrsõnana.

- (40) Miks muidu rõhutab advokaat Raidla „**Sõnumilehes**“ **avaldatud ekspertiisi vahekokkuvõttes**, et Vähi pöördus advokaadibüroo poole eraisikuna. (KK)
- (41) **Majandusaasta vahekokkuvõttes** nenditi, et eelmisele perioodile jääb käesolev aasta kõvasti alla. (etTenTen)
- (42) **Turniiri vahekokkuvõttes** on kindlalt juhtimas eelmise aasta Külaliiga meistermeeskond Õhust ja Armastusest. (etTenTen)
- (43) MMist on veerand selja taga ja **vahekokkuvõttes** võib öelda, et hooaeg algas taas McLareni ülekaaluga .. (KK)

Näites 40 viitab *vahekokkuvõttes* nimisõnaliselt tekstile. Näites 41 esinevat keelendit *vahekokkuvõttes* saab tõlgendada nii nimisõna kui ka kaassõnana. Nimisõnalise tõlgenduse korral võib keelendit *vahekokkuvõttes* laiendada täiend (nt *kiiruga tehtud*), kaassõnalise tõlgenduse korral mitte. Näites 42 suhestab kaassõna *vahekokkuvõttes* võistlust otse (vahe)tulemusega. Näites 43 esinev määrsõna *vahekokkuvõttes* on käsitatav elliptilise kaassõnatarindina, mille laiend (*MM, hooaeg*) on jäetud väljendamata.

Nimisõnavormid *lüh*- ja *vahekokkuvõttes* on sagedased võrreldes nii samakujulise määr- ja kaassõnaga kui ka nimisõnavormiga *kokkuvõttes*. Järgmisena vaadeldavaid keelendeid *üld*- ja *lõppkokkuvõttes* kasutatakse nimisõnana vähem.

Spordi- ja teiste võistluste tulemuste käsitlemisel kasutatav keelend *üldkokkuvõttes* sarnaneb tulemusliku konteksti poolest keelendiga *vahekokkuvõttes*. Erinevalt viimasest kasutatakse seda aga ainult kaas- ja mäarsõnana.

- (44) **Kuue ala üldkokkuvõttes** (kavas oli veel kabe) kogusid Leedu ja Eesti võrdselt 3 kohapunkti. (KK)
- (45) **Üldkokkuvõttes** muutub töö komplitseeritumaks ja pingelisemaks. (etTenTen)

Näites 44 on *üldkokkuvõttes* kasutusel kaassõnana. Keelendile iseloomulikult viitavad laiendid võistlussündmustele (mitte ajavahemikele). Näide 45 ilmestab keelendi mäarsõnalist kasutust.

Ühtaegu kõige sagedamini ja sõnaliigi seisukohalt kõige piiratumalt – mäarsõnana – kasutatakse neljast täiendosaga variandist keelendit *lõppkokkuvõttes*.

- (46) See, kas nende räägitu meile meeldib või vastuvõetav on, ei ole **lõppkokkuvõttes** ju absoluutselt oluline. (etTenTen)
- (47) Teine ja tegelikult **lõppkokkuvõttes** isegi usutavam põhjus on tegijate soov ennast puhtaks pesta neile osaks saanud süüdistustest. (etTenTen)

Kategoorilise ja intensiivistava keelendina lisab *lõppkokkuvõttes* tugevdava täiend sõna toel lausungile sisulist kaalu. Keelend seostub harvem kõnealuste asjaolude objektiivse lõpptulemusega ja sagedamini kõneleja tihti poleemilise subjektiivse arvamusega.

12. Kokkuvõte

Keelendi *kokkuvõttes* puhul puutuvad mitmeti kokku nimi-, kaas-, määr- ja tegusõna funktsioonid. Artiklis vaadeldi seda, kui tõenäoline on üks või teine sõnaliikidevaheline kokkupuutekoht ajaloolise sildkontekstina.

Tegusõnal *kokku võtma* ja sellest tuletatud nimisõnal *kokkuvõte* on kindel tähenduslik vahekord: nimisõna väljendab tegusõnaga väljendatava tegevuse tulemusel valminud teksti. Sõnade juhtumisi kokku langevat seesütleva- ja *des*-vormi ühendab vormiline ja funktsionaalne sarnasus. Mõlemad vormid talitlevad lauses kokkuvõtmistegevuse tulemusega seotud konteksti väljendava määrusena. Siiski on nimisõna- ja tegusõnavorm tänu tähenduse erinevusele sarnasteski kontekstides selgelt eristatavad keelendid.

Nimisõna- ja tegusõnavormi kokkulangemine seab aga küsimuse alla kaas- ja määrsõna *kokkuvõttes* päritolu. Kitsama ja ühelaadilise funktsiooniga kaassõna grammatiline funktsioon on kujunenud nimisõna semantilise tähenduse põhjal. Kaassõna ajavahemikule või sündmusele viitav laiend vastab nimisõna täiendile.

Avarama kasutusala määrsõnal leidub funktsionaalseid kokkupuutekohti *des-* ja kaassõnatarindiga. Ehkki samakujulise nimisõnavormiga ei näi määrsõna tänapäeval vahetult kokku puutuvat, tulevad teiste keelendite, kaassõnatarindi ja keelendi *lihikokkuvõttes* põhjal nähtavale ka nimisõnavormi ajaloolise määrsõnastumise võimalused. Nõnda on määrsõna *kokkuvõttes* võinud kujuneda konversatsioonilise *des-*tarindi, elliptilise kaassõnatarindi, täiendita nimisõnafraasi või seisundimäärusliku nimisõnafraasi põhjal. Iga potentsiaalse lähtekonstruktsiooniga seostub vahetult ainult osa määrsõna funktsioone ja kasutus kontekste ning ühe lähtekonstruktsiooni grammatiseerumine ei välista teiste konstruktsioonide grammatiseerumist.

Keelendi kasutuses ilmnevaid sõnaliikide seoseid käsitleti keelendi tähenduse, täpsemalt kokkuvõtmisündmuse komponentide põhjal. Vaatluse all olid nimisõna- ja tegusõnavormist kaas- ja määrsõna juurde viivad tähenduse taandumise ja funktsiooni teisejärguliseks muutumise teed. Näiteks üks *des-*vormist *kokku võttes* määrsõna *kokkuvõttes* juurde viiv tee seisneb kokkuvõtmistegevuse argumentstruktuuri, kokkuvõtja ja kokkuvõetava järkjärgulises taandumises lause tähendussisu tasandilt teksti või diskursuse tasandile ning tegevuse enda kivinemises diskursuse tasandi suhestajaks-märgiks: määrsõna märgib, et laiendatav lause või fraas (kui kokkuvõtmise tulemus) väljendab oma teema (kui kokkuvõtmise tegevusobjekti) seisukohast midagi olulist või lõplikku.

Kaassõna *kokkuvõttes* tarind järgib aga samakujulise põhisõnaga nimisõnafraasi lauselist üldfunktsiooni (sündmuste või tulemuste kontekstualiseerimine), kuid täidab ülesannet ökonoomsemalt, jättes arvesse võtmata nimisõnavormi semantilise tekstitähenduse ja keskendudes sisu seisukohalt põhilisele, (endise teksti) sündmuslikule või tulemuslikule sisule.

Artiklis jälgiti ühe keelendi(kogumi) kasutuses ilmnevate sõnaliikidevaheliste funktsionaalsete kokkupuudete põhjal keelendi grammatilisuse seost mõistelise tähendusega. Grammatilisema funktsiooniga keelendi puhul on mõisteline tähendus taandunud, kuid grammatiline funktsioon ise põhineb selsamal taandunud tähendusel.

Kirjandus

- Diewald, Gabriele 2011.** Grammaticalization and pragmaticalization. – The Oxford Handbook of Grammaticalization. Eds. Heiko Narrog, Bernd Heine. Oxford University Press, 450–461. <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199586783.013.0036>.
- EKG II** = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika. II. Süntaks. Lisa: Kiri. Peatoim. Mati Erelt. Toim. Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKSS** = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. 1–6, 2009. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu“ 2., täiend. ja parand. trükk. Toim. Margit Langemets, Rudolf Karelson, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Mati 2014.** Eesti keele lauseõpetus. Komplekslause. Tartu Ülikooli eesti keele osakond. Tartu: Tartu Ülikool.
- Habicht, Külli 2000.** Grammaticalization of adpositions in Old Literary Estonian. – Estonian: Typological Studies IV. Ed. Mati Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 14.) Tartu: University of Tartu, 19–58.
- Harder, Peter, Kasper Boye 2011.** Grammaticalization and functional linguistics. – The Oxford Handbook of Grammaticalization. Eds. Heiko Narrog, Bernd Heine. Oxford University Press, 56–68. <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199586783.013.0005>.
- Haspelmath, Martin 1995.** The converb as a cross-linguistically valid category. – Converbs in Cross-Linguistic Perspective. Structure and Meaning of Adverbial Verb Forms – Adverbial Participles, Gerunds. Eds. Martin Haspelmath, Ekkehard König. (= Empirical Approaches to Language Typology (EALT) 13.) Berlin: Mouton de Gruyter, 1–55.
- Karelson, Rudolf 2005.** Taas probleemidest sõnaliigi määramisel. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 1. Koost. Margit Langemets. Toim. Maria-Maren Sepper. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 53–70.
- Kasik, Reet 2015.** Sõnamoodustus. Toim. Katrin Kern. (= Eesti keele varamu I.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Plado, Helen 2010.** Eesti keele *da*-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslauseid. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri 1 – 2, 255–272.
- Plado, Helen 2015.** The subject of the Estonian *des*-converb. – SKY Journal of Linguistics 28, 313–348.
- Uuspõld, Ellen 1966.** Määrusliku *des-*, *mata-*, *nud-*(~*nuna-*) ja *tud-*(~*tuna-*) konstruktsiooni struktuur ja tähendus. – Keele modelleerimise probleeme 1. (= Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 188.) Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1–196.

- Uuspõld, Ellen 2001.** *des-* ja *mata-*vormide kaassõnastumine ja eesti komareeglid. – Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001. Koost. ja toim. Reet Kasik. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 17.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 306–321.
- Veismann, Ann, Mati Erelt 2017.** Määrsõnafraas. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. (= Eesti keele varamu III.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. (Ilmumas.)
- ÕS 2013** = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Toim. Maire Raadik. Koost. Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ylikoski, Jussi 2003.** Defining non-finites: action nominals, converbs and infinitives. – SKY Journal of Linguistics 16, 185–237.

Korpused

- etTenTen** = eestikeelsete veebilehtede korpus. <http://www2.keeleveeb.ee/dict/corpus/ettenten/>.
- KK** = eesti kirjakeele korpus. <http://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/>.
- VAKK** = Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpus. <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused>.

kokkuvõttes ‘in summary’ between different parts of speech

CARL ERIC SIMMUL

There is an expression in Estonian which, written separately (*kokku võttes*) or together (*kokkuvõttes*), can cover four different parts of speech. The *-des* form of the phrasal verb, which expresses several different types of summarizing actions (e.g. *eelnevat kokku võttes* ‘to summarize the foregoing’), and the inessive form *kokkuvõttes* of the noun *kokkuvõte* ‘summary (text)’ (*lühikeses kokkuvõttes* ‘in a short summary’) are paradigmatic forms of full words represented in dictionaries. In addition to these, however, there is also a postpositional usage (*kolme etapi kokkuvõttes* ‘with the three stages taken all together’) and an adverbial usage (*kokkuvõttes võis rahule jääda* ‘in summary, one could be satisfied’). These latter two usages have not been listed in dictionaries.

This article examines the usage of *kokkuvõttes/kokku võttes* in different parts of speech, using corpus data to identify the semantic and morphosyntactic features that determine part of speech and the boundary areas between usages corresponding to different parts of speech. These are regarded as possible historical bridging contexts, where the postposition and adverb have developed on the basis of the noun and/or the verb. The analysis of such borderline cases is based on semantics. As the expressions examined all originate from the phrasal verb *kokku võtma* ‘to summarize’, the usages corresponding to different parts of speech have a shared conceptual foundation and basis of comparison: an event of summarizing. In explaining the relationships between different parts of speech, the four components of this event are distinguished: 1) the act of summarizing, 2) the logical subject, 3) the logical object ja 4) the result of the summarizing activity.

The postposition *kokkuvõttes* can be analyzed as a grammaticalized noun form: it no longer connotes a text as the original noun form does, but its grammatical function is still based on the meaning of that noun form. The adverb *kokkuvõttes*, which has a broader scope of usage, has functional similarities with the *-des* construction and the postpositional construction, and, judging from analogous examples of adverbialized nouns, it is possible that this form has indeed derived from the noun. However, the most likely development path for the adverbial is based on the retreat of the summarizing action expressed in the *-des* construction and its argument structure from the level of sentence meaning to the level of text/

discourse. This explanation is supported by the existence of the graduated transition zone which joins the *-des* construction and the adverb even today.

Keywords: Estonian, syntax, morphosyntax, parts of speech, word meaning, grammaticalization, lexicalization

Carl Eric Simmul
Tartu Ülikooli magistrant
simmulman@gmail.com